

ГРАДОБОЄВА ЄЛИЗАВЕТА,

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства
Інституту економіко-правових досліджень НАН України*

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

У статті визначено особливості функціонування житлово-комунального господарства міських агломерацій, виокремлено їхні конкурентні переваги, що сприяють активізації процесів реформування й розвитку сфери життєзабезпечення (за рахунок прояву економічної та соціальної складових агломераційного ефекту), узагальнено сучасні економіко-правові проблеми, які перешкоджають використанню наявного потенціалу комунальної інфраструктури міських агломерацій України, а також обґрунтовано ключові напрями розвитку житлово-комунального господарства агломерацій.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство; місто; міські агломерації; агломераційний ефект; розвиток; комунальні послуги.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення ефективного функціонування та визначення перспективних напрямів розвитку житлово-комунального господарства (далі - ЖКГ) і підприємств сфери завжди була, є й залишатиметься одним із найважливіших та найскладніших питань, яке перебуває в центрі уваги науковців, владних структур, громадських організацій, засобів масової інформації, населення, що обумовлено особливим значенням сфери життєзабезпечення для економічного й соціального розвитку України, її регіонів і міст. Проте найбільш значущі проблеми міського розвитку сьогодні зосереджені у сфері ЖКГ, що характеризується збитковістю та незадовільним фінансово-економічним становищем підприємств (за даними галузевої статистичної інформації, підприємствами ЖКГ України за 2014 р. отримано збитків у сумі 3,0 млрд грн, найбільших із них зазнали підприємства комунальної теплоенергетики (1,9 млрд грн) та водопровідно-каналізаційного господарства (0,9 млрд грн)) [1], високою енерго- та ресурсомісткістю, істотними обсягами витоків та неврахованих витрат (зокрема, протягом 2013 р. вони склали 1142160 тис. куб. м, що становить 42,5 % до обсягу відпущеної води) [2], значними витратами фінансових і матеріальних ресурсів, недостатністю інвестиційних ресурсів, неефективністю існуючої системи управління та фінансового забезпечення, недосконалістю правової площини тарифорегулювання й тарифоутворення та, як наслідок, низькою якістю надання житлово-комунальних послуг. При цьому, як свідчить аналіз існуючих теоретичних досліджень і світова практика функціонування та розвитку міських агломерацій, останні є дієвим важелем й ефективним антикризовим інструментом досягнення завдань стабілізації ситуації в ЖКГ України та підвищення ефективності господарювання підприємств сфери за рахунок економічної інтеграції, поєднання спільних зусиль і спільних інвестиційних ресурсів у рамках співробітництва територіальних громад, партнерства влади та бізнесових структур.

Аналіз основних досліджень. Вагомий внесок у розв'язання організаційно-економічних, вартісних та фінансових проблем розвитку ЖКГ зробили у своїх дослідженнях Л. Бражнікова, І. Запатріна, Е. Моштерт [3-5]. Економіко-правові засади формування собівартості й тарифоутворення на житлово-комунальні послуги визначено в роботах А. Бабака, В. Полуянова, В. Тітяєва [6-8]. Теоретико-методологічним і прикладним аспектам організаційно-економічного забезпечення формування, функціонування та розвитку міських агломерацій присвячено праці зарубіжних і вітчизняних науковців І. Булеєва, В. Міхненка, Н. Фелпса [9-11]. Проте наявний досвід зазначених питань усе ще не повною мірою систематизовано, він потребує відповідного теоретичного осмислення, тоді як існуючий комплекс проблем функціонування й розвитку ЖКГ міських агломерацій вимагає пошуку нових альтернативних шляхів, упровадження сучасних ефективних інструментів і дієвих механізмів їх вирішення.

Об'єктивна потреба в розробці цього напрямку обумовлює актуальність та визначає мету статті.

Мета дослідження - на підставі визначення детермінант конкурентних переваг ЖКГ міських агломерацій, що формують агломераційний ефект у сфері життєзабезпечення, та узагальнення сучасних економіко-правових проблем, які перешкоджають використанню наявного потенціалу комунальної інфраструктури, обґрунтувати ключові напрями розвитку ЖКГ міських агломерацій.

Виклад основного матеріалу. Одним із критеріїв об'єднання агломерацій експертами-фахівцями Проєкту "Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність" (Проєкт Агентства США з міжнародного розвитку USAID, запущено в Україні з 2011 року) виокремлено наявність транспортної, комунальної, промислової інфраструктури, що спільно використовується. При цьому комунальна інфраструктура, яка має опосередкований вплив на рівень конкурентоспроможності, як правило, далеко виходить за межі окремого міста й

часто використовується спільно кількома різними містами й територіальними громадами [12, с. 9, 13]. Слід зазначити, що залучення приватного сектора, використання сучасних форм господарювання у сфері ЖКГ, включаючи, зокрема, реалізацію механізмів державно-приватного партнерства в реалізації інфраструктурних проєктів, - є більш економічно обґрунтованими та доцільними саме в міських агломераціях, де має місце значна економія на масштабі: питома вартість надання послуг на одиницю площі обслуговування має тенденцію до збільшення, якщо щільність населення перевищує визначене кількісне порогове значення; ця ж тенденція притаманна й показнику нарахувань за спожиті житлово-комунальні послуги, які, істотно зростаючи у великих міських агломераціях із високою щільністю населення, значно поліпшують фінансові показники підприємств-надавачів таких послуг. Водночас у науковій літературі, що аналізує міжнародну проблематику так званого "оптимального міста" (optimal city), широко обговорюється факт швидкого зниження ефективності ЖКГ, що багато разів спостерігався, після того як зростання міста (за чисельністю його жителів) переходить визначений кількісний рубіж показника "людності міста" (різні автори залежно від країни визначають його порізнаму - зазвичай від 150 до 400 тис. жителів) [5; 10; 11]. Тобто і світова практика, і теоретичні дослідження свідчать про те, що спочатку ефективність ЖКГ міських агломерацій зростатиме завдяки проявам агломеративного ефекту. Проте цей ефект перекиватиметься негативним впливом різних явищ, що викликані перевищенням межі зазначеного показника "людності міста", за яким комунальні інфраструктурні мережі стають надто складними, перенасиченими, що спричиняє надлишкову зношеність і аварійність інфраструктурних мереж, відповідні збої в роботі підприємств сфери життєзабезпечення, унаслідок технологічних перевантажень - зниження якості, недотримання вимог екологічної безпеки, нормативних техніко-технологічних і санітарних норм надання комунальних послуг, а підприємства ЖКГ характеризуються неефективністю господарювання, надмірним використанням цінних ресурсів. У той же час формування, функціонування й розвиток міських агломерацій є тенденцією останніх років та об'єктивним явищем, що значно випереджає відповідний існуючий теоретичний доробок, присвячений розробці методології та інструментарію управління цими процесами, а отже, потребує переосмислення й систематизації з метою розробки пропозицій і рекомендацій щодо якнайповнішого використання внутрішніх (ресурсного потенціалу міських агломерацій) та зовнішніх резервів (державна політика, у т. ч. тарифна, законодавча та нормативно-правове регулювання у сфері ЖКГ) для досягнення якісних змін, намічених цілей реформування та розвитку ЖКГ міських агломерацій, які відповідають національним інтересам.

Складність і гострота розглянутих проблем посилюється тим, що формування та розвиток агломерацій відбувається стихійно в умовах політичної нестабільності, системної фінансово-економічної кризи, яка триває в Україні, та стрімкої динаміки зростання вартості енергетичних ресурсів і відповідного здорожчання житлово-комунальних послуг. Неминучий перегляд тарифів обумовлений, перш за все, високою енерго-, ресурсо-, матеріаломісткістю комунальних послуг (питома вага енергоносіїв у структурі тарифів на послуги теплопостачання складає 60 %, на послуги водопостачання - 30 %) [1] у тандемі з тривалим стримуванням зростання тарифів протягом багатьох попередніх років. Прогресивним шляхом нівелювання проблеми стрімко зростаю-

чої енергетичної складової в структурі собівартості послуг підприємств ЖКГ України є відповідна "компенсація" шляхом істотного скорочення втрат тепла в мережах та втрат води та в цілому зменшення енерго-, ресурсо-, матеріаломісткості послуг завдяки впровадженню енергоефективних технологій і модернізації комунальної інфраструктури, що в сукупності дозволить досягти рентабельності комунальних послуг, підвищити конкурентоспроможність та ефективність діяльності підприємств сфери життєзабезпечення, сприятиме притоку інвестицій у ЖКГ міст України.

При цьому розвиток міських агломерацій є ефективним антикризовим інструментом, який дозволяє нівелювати та мінімізувати наслідки кризових явищ у сфері ЖКГ, сприяє активізації процесів реформування, реструктуризації й модернізації містообслуговуючої сфери завдяки конкурентним перевагам, що формують агломеративний ефект у сфері життєзабезпечення (рис. 1).

Отже, концентрація економічної активності у великих містах України й пов'язані із цим процеси формування та розвитку міських агломерацій вимагають від органів державної влади та місцевого самоврядування відповідної оперативної реакції, зокрема, прийняття управлінських рішень, спрямованих на створення інституційного забезпечення, організаційних та фінансових можливостей стимулювання співробітництва територіальних громад для розв'язання спільних проблем інфраструктурного розвитку. Окремі кроки в цьому напрямі урядом нашої країни вже зроблено і нині намітилися певні позитивні зрушення. Україна вже визнала необхідність і важливість сприяння та всебічної підтримки процесів розвитку міських агломерацій, на чому наголошено в положеннях відповідного стратегічного програмного документа - Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 (далі - Державна стратегія). При цьому серед основних цілей державної політики в цьому напрямі Державною стратегією визначено формування нормативно-правової бази щодо запровадження дієвих механізмів міжмуніципального співробітництва суміжних громад у стратегічному плануванні та забезпеченні розвитку їхніх територій на рівні міських агломерацій і мікрорегіонів (субрегіонів). Урядом вживаються вичерпні заходи щодо забезпечення реалізації зазначених положень державної політики у сфері розвитку міських агломерацій і в цілому реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Так, із прийняттям Закону України "Про співробітництво територіальних громад" від 17.06.2014 р. № 1508-VII створюються передумови для більш повного використання європейського досвіду в організації та стимулюванні співпраці територіальних громад базового рівня, у т. ч. у формі спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності - інфраструктурних об'єктів та утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій - спільних інфраструктурних об'єктів тощо.

Висновки

Сьогодні спостерігається гостра конкуренція міст України у створенні умов для стимулювання притоку інвестиційних ресурсів, у т. ч. для реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів з метою відновлення та модернізації житлово-комунальної інфраструктури, яка має опосередкований вплив на рівень конкурентоспроможності. При цьому виникають проблеми, пов'язані

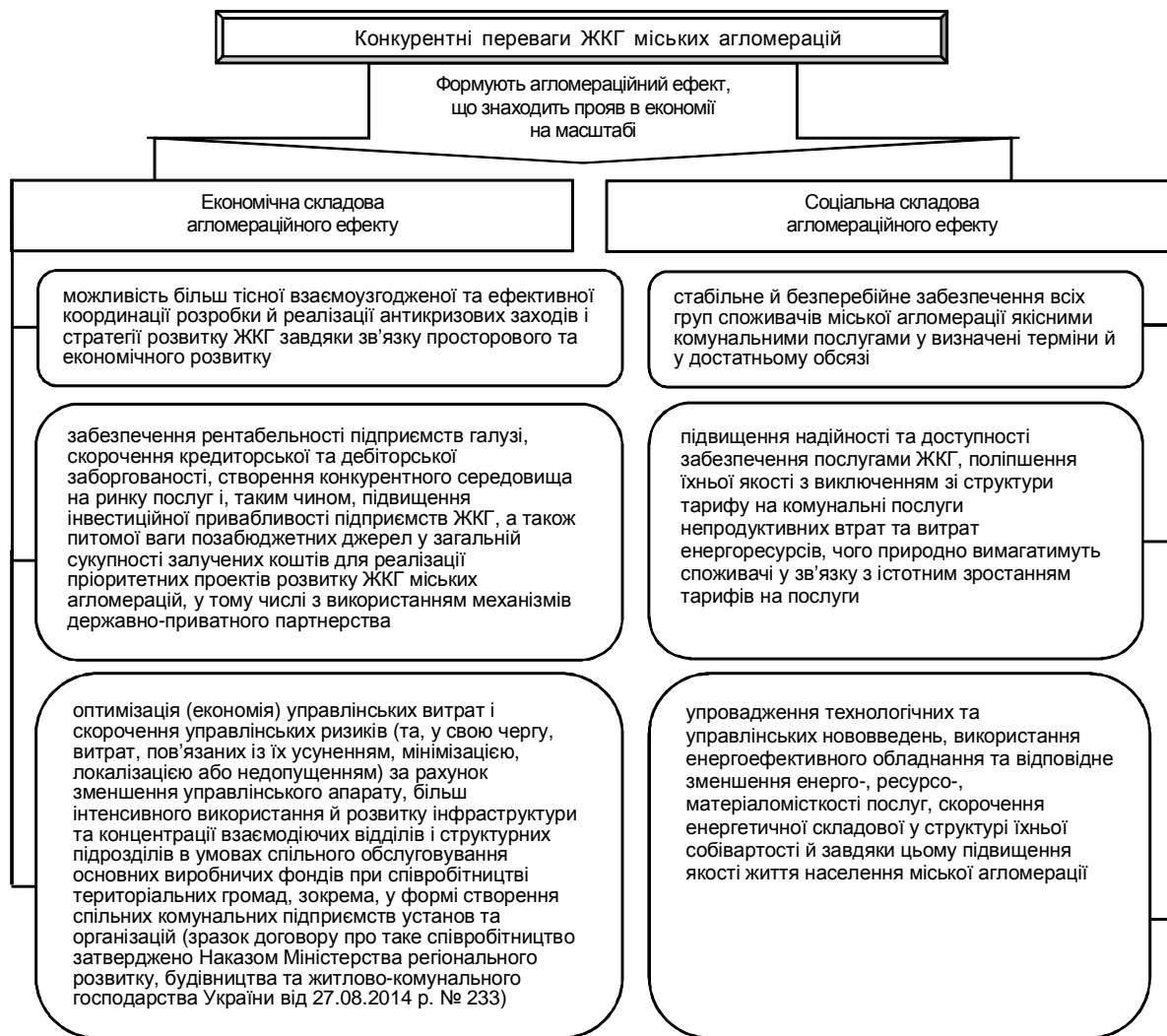

Рис. 1. Детермінанти конкурентних переваг ЖКГ міських агломерацій (складові агломераційного ефекту).

зані з недостатньою розвиненістю наявного міського інфраструктурного потенціалу для реалізації великих інвестиційних проектів. Недостатньо високий рівень розвитку виробничої й невиробничої інфраструктури, зокрема ЖКГ, також стримує розвиток міських агломерацій, які можуть відігравати роль так званих полюсів зростання. Отже, реформування та модернізація ЖКГ, підвищення ефективності діяльності підприємств сфери й розвитку міських агломерацій - взаємозалежні та взаємопов'язані явища.

Формування, функціонування та розвиток міських агломерацій сприяє, з одного боку, скороченню витрат і ризиків шляхом реалізації механізмів партнерства влади й бізнесу, у т. ч. при інвестуванні в спільні інфраструктурні проекти (за рахунок прояву економічної складової агломераційного ефекту), а з іншого - створенню умов для якнайповнішого задоволення попиту всіх категорій споживачів у комунальних послугах високого рівня якості, надійності та у визначені терміни (соціальна складова агломераційного ефекту). У зв'язку із цим робота з розбудови та модернізації комунальної інфраструктури, розвитку ЖКГ міських агломерацій є першочерговим завданням державної соціально-економічної політики та виступає найважливішим із питань місцевого значення щодо вирішення проблем модернізації міського життєвого середовища.

Серед напрямів розвитку ЖКГ міських агломерацій

ключовими є запровадження комерційного обліку теплової енергії, води та водовідведення, створення ефективного власника й використання сучасних форм господарювання в ЖКГ, зменшення рівня собівартості житлово-комунальних послуг за рахунок скорочення їх енерго- й ресурсомісткості шляхом зменшення існуючих втрат у системі тепло-, водопостачання, при транспортуванні енергоресурсів, запровадженні енергозберігаючих заходів, реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів та використанні механізмів державно-приватного партнерства в інфраструктурному забезпеченні ЖКГ агломерацій. Велика роль у реалізації цих заходів належить профільним науково-дослідним установам, які, ґрунтуючись на всебічному економіко-правовому аналізі та соціологічних дослідженнях особливостей функціонування кожної окремої міської агломерації, а також моніторингу стану та динаміки розвитку ЖКГ відповідної територіальної громади, розроблятимуть можливі перспективні варіанти підвищення ефективності його функціонування, створення передумов підвищення питомої ваги позабюджетних джерел у загальній сукупності залучених коштів для реалізації пріоритетних проектів розвитку ЖКГ міських агломерацій, забезпечуючи використання механізмів державно-приватного партнерства в реалізації інфраструктурних проектів науковими розробками й висококваліфікованими фахівцями.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з використанням методів економіко-математичного моделювання для розрахунку вартісних, кількісних та якісних показників оцінки економічної та соціальної ефективності міських агломерацій і модельної оцінки агломераційного ефекту для ЖКГ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/index.php?category=tp-stat>.
2. Про основні показники роботи водопровідного господарства в Україні за 2013 рік : статистичний бюлетень - К. : Державна служба статистики України, 2014. - 18 с.
3. Бражнікова Л. Н. Стратегическое управление финансовой деятельностью предприятий ЖКХ : [монография] / Л. Н. Бражнікова. - Донецк : Юго-Восток, 2010. - 499 с.
4. Запатріна І. В. Житлово-комунальне господарство: перспективи реформування / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда // Економіка України. - 2012. - № 10. - С. 34-44.
5. Mostert E. Cost and financing of Dutch water management / E. Mostert // Sintra Conference proceeding: "Pricing water; Economics, Environment and Society". - Luxemburg : Office for Official Publications of the European Communities, 2001. - P. 319-322.
6. Бабак А. В. Особливості визначення регуляторної бази активів для цілей ціноутворення у сфері теплопостачання в Україні / А. В. Бабак // Економіка України. - 2012. - № 12. - С. 51-64.
7. Полуянов В. П. Тарифная политика предприятий коммунального теплоснабжения : [монография] / В. П. Полуянов, С. Г. Куликов. - Донецк : Юго-Восток, 2011. - 276 с.
8. Тітяєв В. В. Проблемні питання формування собівартості житлово-комунальних послуг / В. В. Тітяєв // Бізнес-Інформ. - 2012. - № 9. - С. 190-193.
9. Булеєв І. Організаційно-економічне забезпечення розвитку міських агломерацій [Електронний ресурс] / І. Булеєв, Н. Брюховецька // Схід. - 2013. - № 6 (126). - С. 39-45. - Режим доступу : <http://skhid.com.ua/article/view/20466/18371>.
10. Mykhnenko V. East European Cities - Patterns of Growth and Decline, 1960 - 2005 / V. Mykhnenko, I. Turok // International Planning Studies. - 2008. - № 13 (4). - P. 31-42.
11. Phelps N. Contrasts in agglomeration: proto-industrial, industrial and post-industrial forms compared / N. Phelps, T. Ozawa. - Progress in Human Geography. - 2003. - 27(5). - P. 583-604.
12. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів / Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проекту "Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність" (USAID ЛІНК). - К., 2012. - 183 с.

Градобоева Елизавета,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіко-правових проблем градоведення Інституту економіко-правових досліджень НАН України

ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ: ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ

В статье определены особенности функционирования жилищно-коммунальных хозяйств городских агломераций, выделены их конкурентные преимущества, способствующие активизации процессов реформирования и развития сферы жизнеобеспечения (за счет проявлений экономической и социальной составляющих агломерационного эффекта), обобщены современные экономико-правовые проблемы, препятствующие использованию имеющегося потенциала коммунальной инфраструктуры городских агломераций Украины, а также обоснованы ключевые направления развития ЖКХ агломераций.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство; город; городские агломерации; агломерационный эффект; развитие; коммунальные услуги.

Gradoboeva Yelyzaveta,

PhD (Economics), Associate Professor, Senior Researcher of Department of Economic and Legal Problems of City-study of the Institute of Economic and Legal Research under NAS of Ukraine

PUBLIC UTILITY ECONOMY OF CITY AGGLOMERATIONS: FEATURES OF FUNCTIONING AND VECTORS OF DEVELOPMENT

The features of functioning the public utility economy city agglomerations are certain in the article. Competitive edges which are instrumental in activation of processes the reformation and development of sphere life-support are selected. It is thus marked that development of city agglomerations is an effective anticrisis instrument which allows to level and minimize the consequences of the crisis phenomena in the field of public utility economy, instrumental in activation of processes the reformation, restructuring and modernization public utility economy, due to displays economic (cost saving and reduction the risks joint projects of development) and social (to conditioning for satisfaction the demand of all categories users in public utilities high level quality, reliability, and in certain terms) constituents of sintering effect. Modern economic and legal problems, impedimental the use of present potential are communal infrastructure the city agglomerations of Ukraine, are generalized. The key trends the development of public utility economy city agglomerations are grounded, including: diminishing of prime price public utilities by diminishing of existent losses in the system warmly-, watersupply, introductions of energy keepings measures, realization of the proper, innovation and investment projects and use of mechanisms state private partnership in the infrastructural providing of public utility economy urban agglomerations, introduction of commercial account are thermal energy, water, creation of effective proprietor and use of modern forms the management in public utility economy.

Key words: public utility economy; city; urban agglomeration; agglomeration effect; development; public utilities.

REFERENCES

1. Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Communal Services of Ukraine, available at: <http://www.minregion.gov.ua/index.php?category=tp-stat> (ukr).
2. Statistical bulletin "The main indicators of water supply in Ukraine by 2013" (2014), *State Statistics Service of Ukraine*, Kyiv, 18 p. (ukr).
3. Brazhnikova L. N. (2010), Strategic financial management enterprises of housing and communal services, *Yugo-Vostok*, Donetsk, 499 p. (rus).
4. Zapatrina I. V., Lebeda T. B. (2012), Housing and communal services: prospects of reformation, *Economy of Ukraine*, 10, pp. 34-44 (ukr).
5. Mostert E. (2001), Cost and financing of Dutch water management, Sintra Conference proceeding: "Pricing water; Economics, Environment and Society", Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, pp. 319-322 (engl).
6. Babak A. V. (2012), Features of determining the regulatory asset base for pricing goals in the field of heating in Ukraine, *Economy of Ukraine*, 12, pp. 51-64 (ukr).
7. Poluyanov V. P., Kulikov S. G. (2011), Tariff policy of municipal heat supply companies, *Yugo-Vostok*, Donetsk, 276 p. (rus).
8. Titiaiev V. V. (2012), Problematic questions formation of the cost housing and communal services, *Biznes-Inform*, 9, pp. 190-193 (ukr).
9. Bulieiev I., Briukhovetska N. (2013), Organizational and economic provision of development of urban agglomerations, *Skhid*, 6 (126), pp. 39-45, available at: <http://skhid.com.ua/article/view/20466/18371> (ukr).
10. Mykhnenko V., Turok I. (2008), European Cities - Patterns of Growth and Decline, 1960-2005, *International Planning Studies*, 13, pp. 31-42 (engl).
11. Phelps N., Ozawa T. (2003), Contrasts in agglomeration: proto-industrial, industrial and post-industrial forms compared, *Progress in Human Geography*, 27(5), pp. 583-604 (engl).
12. Territorial Development in Ukraine: development of agglomerations and subregions (2012), U.S. Agency for International Development USAID) under the «Local Investment and National Competitiveness», Kyiv, pp. 11-132 (ukr).

© Градобоева Єлизавета

Надійшла до редакції 30.04.2015

УДК 338.2: 336.143

ГРІНЕВСЬКА СВІТЛАНА,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

відділу економічних проблем соціальної політики

Інституту економіки промисловості НАН України

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто проблеми управління фінансовими соціальними ресурсами. Запропоновано модель взаємозв'язків процесів фінансового забезпечення гідного рівня життя населення. Визначено, що державний бюджет є одним із головних інструментів державного регулювання економічних процесів забезпечення якості життя населення. Означено напрями вдосконалення державного регулювання фінансовими ресурсами соціального розвитку.

Ключові слова: управління; бюджет; фінансові ресурси; соціальний розвиток.

Постановка проблеми. Забезпечити сталий розвиток та сформуванню соціальний потенціал для підвищення якості життя населення зобов'язана фінансова політика, яка на державному та регіональному рівнях, використовуючи відповідні механізми реалізації, має забезпечувати вирішення соціальних проблем.

Аналіз досліджень. Дослідженню проблем взаємодії фінансової та соціальної політики присвячені праці ряду провідних науковців (Ч. Кіндлбергер [1], Р. Манделл [2], К. Рейнхарт [3], С. Фішер [4], М. Фрідмен [5], О. Василик [6], Ю. Пасічник [7], Ю. Пахомов [8], А. Ахієзер [9], Е. Сороко [10], І. Прангішвілі [11]), у яких висвітлено різні аспекти взаємодії фінансово-еко-

номічної та соціальної сфер, зокрема пов'язані з державним фінансовим забезпеченням якості життя населення.

Метою статті є дослідження проблем управління національною економікою через бюджетне фінансування соціально-економічного розвитку, зокрема, бюджетного забезпечення якості життя населення шляхом ефективного використання наявних державних фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Рівень життя є вищим у тих країнах, де економіка більш ефективна, отже, на результативність реалізації заходів із забезпечення високої якості життя та на економічне зростання без-